

GÁRDONYI GERGELY

A gondolati rekonstrukció korlátai

Tanulmányaim és kutatásaim során lépten-nyomon találkozom a magyar kriminalisztikában jól ismert helyszínfeldolgozás egyik szubjektív módszerével, az elkövetés gondolatbeli lejátszásán alapuló szemlemódszerrel, közismert nevén a *gondolati rekonstrukcióval*¹. Ezzel a módszerrel a helyszíni szemle statikus szakaszában megállapíthatók a bűncselekmény lefolyására és a tettesek személyére, illetve körére következtetést engedő helyzetek, amelyek több kérdés vonatkozásában értékelhetők².

Ez a helyszíni-feldolgozási módszer az 1961-es klasszikus *Kriminalisztika* könyvben már szerepel, igaz, nem gondolati rekonstrukció néven. *Déri Pál*, a fejezet szerzője hét kérdés köré csoportosítja a lehetséges megállapításokat a következők szerint³:

1. Ismerős volt-e a hellyszínnel a tettes?
2. Ismerte-e az áldozat a tettest?
3. Milyenek voltak a tettes testi adottságai, hányan voltak a tettesek?
4. Milyen volt az elkövetés módszere?
5. Melyek voltak a cselekmény indító okai?
6. Mikor történt a bűncselekmény?
7. Ki változtatta meg vagy állította be a helyszínt?

Az 1983-as *Krimináltaktika* (tan)könyvben *Lassó Károly* tollából a statikus szakaszt tárgyaló részben már nem ilyen egyértelműen tetten érhető a gondolati rekonstrukció. Állítása szerint azonban a szemle megkezdése előtti „közvetlen érzéki megfigyelés” keretében nemcsak a tettes fizikai kölcsönhatását kell vizsgálni egy bűncselekmény helyszínén, hanem a mozgásnak egy bonyolultabb, magasabb rendű formáját is, amelyek feldolgozásához az érzékelés mellett az észlelés, a képzet és a különböző gondolkodási műveletek ösz-

¹ Anti Csaba – Barta Endre – Bócz Endre – Illár Sándor – Lakatos János: *Krimináltaktika I.* Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001, 150. o.

² Garamvölgyi Vilmos – Demeter András – Viski László – Déri Pál – Katona Géza: *Kriminalisztika.* BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, Budapest, 1961, 352. o.

³ Uo.

szehangolt alkalmazására is szükség van⁴. Később kifejti, hogy a nyomozónak a helyszíni szemle megkezdésekor ki kell alakítania magában egy összképet a helyszínről, és képesnek kell lennie a bűncselekmény elkövetésének logikáját követni, valamint a helyszínt is ennek alapján és a cselekmény lefolyásának vélt időrendi sorrendjében kell feldolgoznia a következő szempontok figyelembevételével⁵:

- a tettes érkezési útvonala,
- a behatolás helye,
- a tettes mozgásának, tevékenységének útvonala, és
- a távozás helye és útvonala vizsgálatával.

Ha a szemlebizottság ezt a módszert követi tevékenysége során, akkor a kauzális összefüggéseket könnyebben ismeri fel – véli a szerző.

Az 1993-as *Krimináltaktika* jegyzetben *Barta Endre* már úgy fogalmaz, hogy a statikus szakasz megállapításai nyomán kialakítható egy (esetleg több) elkövetési verzió. Ez a bűncselekmények materiális nyomainak felkutatását teszi lehetővé oly módon, hogy a gondolatilag modellezett cselekményt a helyszíre vetíti⁶. A szerző megjegyzi – és ezzel korlátot állít a gondolati rekonstrukció univerzalitása elé –, hogy a dinamikus szakasz végrehajtásakor előkerülhetnek olyan nyomok, elváltozások, amelyek más elkövetési módot is felvethetnek (például az elkövető idegességében másként cselekszik).

Az 1998-ban megjelent *Krimináltaktika* tankönyv szerzője lényegében megismétli az előző kiadásban írtakat. A 2001-es *Kriminálisztika* tankönyv már bővebben ír a helyszíni feldolgozásának e szubjektív módszeréről. E szerint a gondolati rekonstrukciót ott kell elkezdeni, ahol a nyilvánvaló elváltozások és az első látható nyomok felfedezhetők⁷. Ennek alapján végig kell gondolni egyebek között:

- melyik utat vette igénybe, hogy az elkövetés helyére jusson;
- milyen akadályokat kellett eközben leküzdenie;
- milyen tárgyakat kellett a tettesnek megérintenie, elmozdítania;
- kellett-e segédeszközöket igénybe vennie, hogy bejusson az elkövetés helyére, eközben mihez kellett hozzányúlnia;

4 Illár Sándor – Karnyjeva Lidija Mihajlovna – Kertész Imre – Katona Géza – Lassó Károly – Magyar József – Pusztai László: *Krimináltaktika*. BM Kiadó, Budapest, 1983, 36. o.

5 Uo. 48. o.

6 Barta Endre – Illár Sándor – Katona Géza – Kertész Imre – Pusztai László: *Krimináltaktika I. Rendőrségi Főiskola*, Budapest, 1993, 47. o.

7 Anti Csaba – Barta Endre – Bócz Endre – Illár Sándor – Lakatos János: i. m. 150. o.

- hogyan mozgott a helyszínen, milyen helyiségeket keresett fel;
- munkamódszere, tapasztalata utal-e bűnöző múltra;
- milyen kutatási nyomokat hagyott hátra, mit kereshetett;
- hány elkövető lehetett.

A 2004-ben megjelent *Krimináltaltika I.* főiskolai jegyzetben a 2001-es kiadáshoz képest ebben a tárgykörben változás nem történt.

A *Forum der Kriminalistik* 1970-ben megjelent írása szintén a már említett szempontok szerint gyűjti össze a helyszíni szemle statikus részében a nyomrögzítést megelőzően átgondolandó kérdéseket. A szerző az érvelését kiegészíti azzal, hogy a helyszínt centripetális vagy centrifugális módszerrel kell feldolgozni, valamint felhívja a figyelmet a helyszíni nyomértékelés nyomozásban betöltött fontos szerepére, és kiáll a gondolati rekonstrukció feltétlen szükségessége mellett is⁸.

A korlátok

A gondolati rekonstrukció a helyszínen végzett kriminalisztikai gondolkodás egyik alapköve, és mint ilyen nélkülözhetetlen része a szemlestratégia meghatározásának. De nem egyetlen és mindenható eszköze, hiszen mint minden munkamódszernek, ennek is megvannak a határai. Ezek Barta Endre gondolati rekonstrukcióról szóló írásaiban érintőlegesen szerepelnek ugyan, de véleményem szerint a jelentőségükhöz képest kis teret kapnak csupán. Barta megállapítása szerint más elkövetési módokat is figyelembe kell venni a verzió felállításkor, hiszen elképzelhető, hogy az elkövető idegességében, vagy valamely zavaró körülmény miatt nem a bizottság által elképzelt módon cselekedett. A szerző szerint figyelemmel kell lenni arra is, hogy az elkövető nem kriminalista, így gondolatmenete a nyomozást végzők számára illogikusnak tűnhet. Ezért ajánlja, hogy a gondolati rekonstrukció során a szemlebizottság gondolkodjon „kicsit az elkövető fejével is”⁹.

A gondolati rekonstrukció korlátait említi *Fenyvesi Csaba* is, aki az elkövető fejével történő gondolkodást és a gondolati rekonstrukciót külön említi a szubjektív helyszínvizsgálati módszerek között. Fenyvesi is felhívja a figyelmet arra, hogy a gondolati rekonstrukció jól alkalmazható módszer – ameny-

⁸ Egy helyi tanács szakértőkkel való együttműködésének tapasztalatai a bűncselekmények megelőzésében: *Forum der Kriminalistik*, kivonatos közlés az 1971/1. számból. *Belügyi Szemle*, 1971/5., 113. o.
⁹ Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika I.* BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 246. o.

nyiben helyes. Meggyőződése szerint a két módszer igen közel áll egymáshoz, a vizsgálat érdekessége, hogy meg kell különböztetni szokásos és nem szokásos elemeket. A nem szokásos elemek egyedileg utalhatnak az elkövetőre. Korlátként említi, hogy ha a szubjektív módszer csak egyetlen és téves verziót vesz alapul, akkor szinte önigazolásszerűen megakadályozza más verziók tüzetes ellenőrzését a nyomkeresés során¹⁰.

A gondolati rekonstrukció elemei, befolyásoló tényezők

Véleményem szerint a gondolati rekonstrukció a szemle kezdetén a helyszínbiztosító rendőr, a tanúk elmondása és a bizottságvezető, valamint a bűnügyi technikus korábbi tapasztalatai, továbbá a helyszíni észlelet alapján épül fel. Utóbbi elem a szemle statikus szakaszában szükségszerűen csak a látható elváltozásokból táplálkozhat, ezért végleges következtetés levonására nem alkalmas.

A gondolati rekonstrukciót befolyásolják további objektív tényezők: a szemle dinamikus szakaszában felkutatott latens nyomok és anyagmaradványok, a nyomozás során beszerzett egyéb adatok (vallomások, térfelügyelő kamera felvételei stb.), valamint szubjektív tényezők is: úgymint a szemlebizottság tagjainak felkészültsége, tapasztalata, összehangoltsága.

Mіндеzek alapján és tapasztalatom szerint három jól körülhatárolható körbe csoportosíthatók a gondolati rekonstrukció korlátai, amelyekkel a szemlebizottságnak a helyszínen számolnia kell, és ezek figyelembevételével kell kialakítania munkastratégiáját, valamint a verzióit egyaránt.

A gondolati rekonstrukció alkalmazhatóságának egyik korlátja, amikor *az elkövető idegességében teljesen illogikusan cselekszik*. Mondhatnánk azt, hogy a cselekménye „nem életszerű”. Abban az esetben, ha nem bűnöző életmódot él, vagy a cselekmény végrehajtása során érzelmileg motivált, esetleg valamilyen külső, zavaró körülmény befolyásolja, az eseménysor nem biztos, hogy a szokásos módon, logikusan zajlik. Ez azért lehet fontos, mert ha ilyen körülményt tapasztal a szemlebizottság, az nem jelenti azt, hogy a cselekmény azon a módon nem történhetett meg – többször hallottam már helyszínen efféle téves érvelést –, csupán azt jelenti, hogy ez a lehetőség is további

¹⁰ Fenyvesi Csaba: A helyszíni szemle kriminalisztikai sajátosságai. Egyetemi jegyzet. 2009. 12. o.

vizsgálatot igényel (például ennek megfelelő célirányos nyomkutatást a szemle dinamikus szakaszában).

A gondolati rekonstrukció alkalmazhatóságának másik korlátja lehet, ha *az elkövető direkt megtévesztő módszereket alkalmaz.*

Az ilyen helyszíneket nevezzük szándékosan változtatott vagy koholt helyszínek¹¹. Előző esetben az elkövető azért változtatja meg a helyszínt, hogy a felderítést tévútra vigye, hogy a hatóság ne tudja meg, valójában mi és miért történt, tehát bármely más – a valósággal ellentétes – verzió felállításának elérése a célja. Koholt helyszín kreálása esetén épp ellenkezőleg, az érintett személy célja a hatóság tagjaiban egy konkrét verzió iránti meggyőződés felkeltése, tehát annak elhitetése, hogy az események a helyszínen észleltek szerint történtek.

Tapasztalataim szerint ilyen direkt megtévesztő módszer az, ha olyan helyen végez kutatást az elkövető, ahol az nem életszerű, vagy épp ellenkezőleg, olyan helyeken kutat, ahol az a célja eléréséhez nem szükséges. Sokszor előfordul, hogy ha egy helyiségben vagy annak egy részében – ellentétben a többi helyiséggel – nincs kutatási nyom, akkor a szemlebizottság vélelmezi – sőt alkalmanként le is írja –, hogy az elkövető az adott helyen nem járt. Ez súlyos szakmai hiba. Azért, mert egy adott helyen nincs látható kutatási nyom, nem jelenthető ki, hogy az elkövető abban a helyiségben vagy annak egy részében nem járt. Ezt a vélelmet a dinamikus szakaszban nyomkutatással meg kell erősíteni, vagy ki kell zárni.

A gondolati rekonstrukció harmadik korlátja, ha a helyszínen tapasztaltakat helyesen észleli a szemlebizottság, de *a tényekből rossz következtetést von le.*

Ennek oka lehet a szemlebizottság tagjainak tapasztalatlansága, vagy éppen rutinszerű szemletevékenysége. De előfordulhat olyan eset is, hogy születik egy olyan történeti verzió a helyszínen, amely a rossz következtetés miatt viszi helytelen irányba a nyomozást. Ilyen helytelen következtetés lehet, ha a nyílászárók zárt állapotából és a záruk sértetlenségéből arra az egyértelmű és megdönthetetlen következtetésre jut a szemlebizottság, hogy a lakásba külső behatolás nem történt, holott e tények alapján legfeljebb csak annyit állapítható meg, hogy erőszakos behatolás vélhetően nem történt, a behatolás ténye ennyi információ birtokában nem zárható ki.

A helyszíni szemlén, közvetlenül a tájékozódás után, a szemle statikus szakaszában végrehajtott, az elkövetés gondolatbeli lejátszásán alapuló szemle hasznos és *nélkülözhetetlen akkor, ha helyes eredményre vezet,* és ez utóbb

¹¹ Anti Csaba – Barta Endre – Bócz Endre – Illár Sándor – Lakatos János: i. m. 130. o.

igazolódik. Ha azonban az eljárás későbbi szakaszában bármikor bebizonyosodik, hogy a gondolkodásmód helytelen volt, az események nem úgy folytak le, ahogy azt a bizottság a legjobb tudása szerint végiggondolta, akkor ennek a módszernek a korlátok nélküli alkalmazása végső soron a teljes nyomozás sikertelenségéhez vezethet.

A helyes módszer az, ha a szemlebizottság az általa végiggondolt lehetséges eseménysort követve dolgozza fel a bűncselekmény helyszínét, de egyetlen pillanatra sem zárja ki annak lehetőségét, hogy a történeti tényállás nem az, mint amit vélelmez. Tehát továbbra is érzékeny marad a jelekre, befogadó marad azokra az adatokra, információkra, amelyeket a szemle folyamán kap, mind a párhuzamosan folyó adatgyűjtés, kihallgatás stb. révén, mind pedig a szemle dinamikus részében önmaga által felfedezett elváltozások kapcsán. Hiszen a gondolati rekonstrukció nem több mint egy munkastratégia, egy helyszín-feldolgozási módszer, amelyet új adatok felmerülése esetén módosítani kell. A gondolati rekonstrukció csak orientál, nem alkalmas a végleges konklúzió levonására.

Ha azonban csak a gondolati rekonstrukcióra hagyatkozik a bizottság, és az új adatokat nem fogadja be, így szükség esetén a stratégiát annak megfelelően nem módosítja, akkor olyan nyom- és anyagmaradvány-rögzítési lehetőségeket szalaszt el, amelyek később már nem pótolhatók. Tehát, ahogy a szemle közben sikerül a latens nyomokat, anyagmaradványokat előhívni, úgy kell folyamatosan ellenőrizni – és szükség esetén módosítani – a szemlestratégiát (ha úgy tetszik, a történeti verziót).

Ez a módosítási lehetőség gyakran kényszer is, hiszen ha elfogadjuk azt a feltételezést, hogy a gondolati rekonstrukció a statikus szakasz végén, közvetlenül a dinamikus szakasz kezdete előtt lefolytatandó tevékenység, amelynek során és eredményeképp a helyszínt kriminalisztikai számozással kell ellátni¹², akkor belátható, hogy a dinamikus rész során sok olyan adathoz juthatunk hozzá, amely a gondolati rekonstrukció során még nem állt rendelkezésünkre. Ilyen például a helyszíni szemle részét alkotó halottszemle, amely számos kulcskérdésre adhat választ, úgymint: a halál oka és beálltának ideje; a holttest postmortem mozgatása; a sérülések száma és jellege; valamint az azokat okozó tárgy tulajdonságai stb.

Ezek az információk a korábban említett dinamikus szakaszbeli nyomkutatás eredménye folytán, és egyéb nyomozati adatok mellett alapjaiban módosíthatják a történeti verziót. Nem véletlenül fogalmaz óvatosan Barta Endre,

¹² Bócz Endre (szerk.): i. m. 246. o.

amikor azt írja, hogy a gondolati rekonstrukció „*végén meg lehet határozni, hogy hol, milyen nyomokat kell/lehet találni (ezt nyomtérképnek is nevezik), ha a kialakított verzió helyes volt*”. A kriminalisták közös felelőssége, hogy a végrehajtó állomány a gondolati rekonstrukció korlátait felismerve, valamenyi adatra érzékenyen folytassa le a szemléket.